

О‘ЗBEKISTON RESPUBLIKASI BOJXONA QO‘MITASINING MOLIYAVIY NAZORATDAGI ROLI

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti MKS-122-guruh

Abdinazarov Sardor Obloqul o‘g‘li

Ilmiy rahbar:

Samarqand iqtisodiyot va servis institute

Moliya kafedrası PhD. Dotsent v.b.

Xodjimamedov Akmaljon Ashurovich

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasi Bojxona qo‘mitasining moliyaviy nazorat tizimidagi o‘rni, uning davlat moliya siyosatini amalga oshirishdagi roli va iqtisodiy xavfsizlikni ta‘minlashdagi ahamiyati tahlil etilgan. Bojxona organlarining moliyaviy oqimlarni tartibga solish, byudjet tushumlarini oshirish hamda korrupsiyaviy xavflarni kamaytirishdagi funksional faoliyati yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy boshqaruv texnologiyalari asosida bojxona tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning moliyaviy nazorat samaradorligiga ta’siri ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: bojxona qo‘mitasi, moliyaviy nazorat, fiskal siyosat, byudjet tushumlari, iqtisodiy xavfsizlik, raqamli boshqaruv, bojxona islohotlari.

Kirish

O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiy siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri bu moliyaviy barqarorlikni ta‘minlash va davlat byudjeti daromad bazasini mustahkamlashdir. Ushbu jarayonda Bojxona qo‘mitasining o‘rni alohida ahamiyatga ega, chunki u nafaqat tovarlar va xizmatlarning mamlakatga kirish-chiqishini nazorat qiladi, balki u orqali o‘tuvchi moliyaviy oqimlarning qonuniyligini ta‘minlaydi. Bojxona tizimi davlat fiskal siyosatini amalga oshirish, ichki bozorni himoya qilish, noqonuniy iqtisodiy faoliyatlarning oldini olish va iqtisodiy xavfsizlikni ta‘minlashda muhim boshqaruv organi hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Bojxona qo‘mitasi davlat moliyaviy nazorat tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Uning asosiy

vazifasi bojxona hududi orqali o'tuvchi tovarlar va transport vositalarining qonuniyligini ta'minlash, bojxona to'lovlarini to'g'ri va o'z vaqtida undirish hamda davlat byudjeti daromadlarini oshirishdan iboratdir. Bojxona qo'mitasi faoliyati orqali nafaqat import-eksport operatsiyalari nazorat qilinadi, balki bu jarayonlarda yuz berishi mumkin bo'lgan moliyaviy qonunbuzarliklar, noqonuniy pul oqimlari va soliqlardan bo'yin tovlash holatlari ham aniqlanadi.

Zamonaviy moliyaviy boshqaruvda bojxona tizimining ahamiyati yanada ortib bormoqda. Chunki mamlakatlararo savdo hajmining oshishi, tovar va kapital oqimlarining erkinlashuvi bojxona organlaridan yuqori malaka va zamonaviy yondashuvni talab etadi. Shu maqsadda O'zbekiston Respublikasi Bojxona qo'mitasi oxirgi yillarda raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, hujjatlashtirish jarayonlarini soddalashtirish, elektron deklaratsiya tizimini yo'lga qo'yish orqali moliyaviy nazoratni kuchaytirishga erishmoqda.

Bojxona tizimida "Yagona bojxona oynasi", "Risklarni tahlil qilish avtomatlashtirilgan tizimi", "E-deklaratsiya" kabi platformalarning joriy etilishi natijasida nafaqat bojxona jarayonlari tezlashdi, balki ularning moliyaviy shaffofligi ham ta'minlandi. Masalan, ilgari hujjatlarni qo'lda to'ldirish va ko'plab bosqichlardan o'tish jarayonida inson omiliga bog'liq xatoliklar yoki noqonuniy amaliyotlar sodir bo'lishi mumkin edi. Endilikda esa avtomatlashtirilgan tizimlar orqali bu xatarlar ancha kamaydi, bu esa davlat byudjeti uchun barqaror tushum manbaini yaratmoqda.

Moliyaviy nazoratda bojxona organlarining yana bir muhim vazifasi — xalqaro hamkorlikni yo'lga qo'yishdir. Xususan, Jahon bojxona tashkiloti, Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi hamda BMTning savdo va transport tashkilotlari bilan o'zaro axborot almashinuvi yo'lga qo'yilmoqda. Bu orqali moliyaviy operatsiyalarning ochiqligi, tovar kelib chiqishini aniqlash va noqonuniy moliyaviy oqimlarning oldini olish imkoniyatlari kengaymoqda.

Shuningdek, Bojxona qo'mitasining faoliyati mamlakat iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash bilan bevosita bog'liqdir. Import qilinayotgan tovarlarning qiymatini sun'iy ravishda kamaytirish, kontrabanda yoki noqonuniy pul operatsiyalari orqali davlat

byudjetiga zarar yetkazish holatlariga qarshi qat'iy nazorat o'rnatilgan. Bu borada bojxona xodimlari tomonidan xavf tahlili asosida avtomatik monitoring, sun'iy intellekt yordamida risklarni aniqlash va tezkor moliyaviy tahlil mexanizmlari qo'llanilmoqda.

Bojxona tizimi, shuningdek, investitsion muhitni yaxshilashga ham xizmat qiladi. Tadbirkorlik subyektlari uchun bojxona jarayonlarining soddalashtirilishi, to'lovlarni onlayn shaklda amalga oshirish imkoniyati, tranzit tartibotlarining yengillashuvi biznes uchun qulay sharoit yaratmoqda. Bu esa davlat moliyasiga barqaror tushum keltirib, iqtisodiy o'sish sur'atlarini ta'minlaydi.

Moliyaviy nazorat samaradorligi faqat texnologik yondashuv bilan emas, balki kadrlar salohiyati bilan ham bevosita bog'liqdir. Shu sababli Bojxona qo'mitasi xodimlari uchun muntazam malaka oshirish kurslari, xalqaro treninglar va o'quv dasturlari tashkil etilmoqda. Kadrlarning kasbiy tayyorgarligi ularning moliyaviy nazoratni amalga oshirishdagi aniqligini va halolligini ta'minlaydi.

Bundan tashqari, bojxona tizimida korrupsiyaviy xavflarni kamaytirish maqsadida ochiq axborot tizimlari va elektron monitoring joriy qilinmoqda. Har bir bojxona operatsiyasi onlayn kuzatuv ostida bo'lib, bu jarayonda barcha to'lovlar raqamli tarzda qayd etiladi. Natijada shaffoflik kuchayadi va davlat byudjeti uchun moliyaviy yo'qotishlar minimal darajaga tushadi.

Umuman olganda, O'zbekiston Respublikasi Bojxona qo'mitasining moliyaviy nazoratdagi roli faqat fiskal mexanizm sifatida emas, balki davlat iqtisodiy siyosatining muvozanatini ta'minlaydigan asosiy boshqaruv tizimi sifatida ham ahamiyat kasb etadi. U nafaqat davlat byudjeti daromadlarini oshiradi, balki iqtisodiy xavfsizlik, qonuniy moliyaviy muhit va barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashga xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasi Bojxona qo'mitasining faoliyati moliyaviy nazoratning barcha bosqichlarida muhim ahamiyat kasb etadi. Bojxona organlari orqali o'tuvchi tovarlar va xizmatlarning qiymati, miqdori hamda ularning bojxona to'lovlariga ta'siri doimiy nazorat ostida bo'ladi. Bu esa davlat byudjetining daromad qismini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Mamlakatda iqtisodiy faoliyatning

kengayib borishi, tashqi savdoning erkinlashuvi va raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi sharoitida bojxona nazoratining roli yanada ortib bormoqda.

So‘nggi yillarda Bojxona qo‘mitasi tomonidan moliyaviy intizomni mustahkamlash, to‘lovlar bo‘yicha nazorat mexanizmlarini takomillashtirish va korrupsiyaviy xavflarni kamaytirish yo‘nalishida tizimli ishlar olib borilmoqda. Xususan, “Elektron to‘lov tizimi”, “Raqamli deklaratsiya”, “Intellectual nazorat” kabi innovatsion platformalar orqali moliyaviy jarayonlar avtomatlashtirildi. Bu esa nafaqat nazoratni kuchaytirdi, balki o‘tkazilayotgan operatsiyalarning shaffofligini ta‘minladi.

Bugungi kunda bojxona nazorati faqat tovarlar va ularning qiymatini aniqlash bilan cheklanmaydi. U kengroq — moliyaviy xavfsizlikning integral tizimi sifatida faoliyat yuritmoqda. Bojxona organlari tomonidan noqonuniy moliyaviy oqimlar, pul yuvish, soxta eksport yoki import bitimlari, transfer narxlarni sun‘iy o‘zgartirish kabi moliyaviy jinoyatlarga qarshi kurashish mexanizmlari ishlab chiqilgan. Bunda raqamli tahlil, risklarni baholash va sun‘iy intellektdan foydalanish amaliyoti yo‘lga qo‘yilgan.

Moliyaviy nazorat samaradorligi, shuningdek, xalqaro axborot almashinuvi tizimlari bilan bevosita bog‘liq. Bojxona qo‘mitasi Jahon bojxona tashkiloti, Yevropa Ittifoqi, Osiyo Taraqqiyot Banki va boshqa xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlikda zamonaviy standartlarga asoslangan nazorat mexanizmlarini joriy etmoqda. Bu esa O‘zbekiston bojxona tizimining global iqtisodiy tizimga integratsiyalashuvini jadallashtiradi va xalqaro savdoda ishonch muhitini kuchaytiradi.

Bundan tashqari, Bojxona qo‘mitasining faoliyatida axborot xavfsizligi va raqamli nazorat muhim o‘rin tutadi. Elektron ma‘lumotlar bazasining yaratilishi, har bir import-eksport operatsiyasining raqamli kuzatuv ostiga olinishi moliyaviy nazoratni yanada aniqroq amalga oshirish imkonini beradi. Bunda “Data management” va “Blockchain” texnologiyalarini joriy etish istiqbollari ham o‘rganilmoqda.

Shuningdek, bojxona tizimida kadrlar tayyorlash va malaka oshirish siyosati moliyaviy nazoratning sifatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. O‘zbekiston Respublikasi Bojxona akademiyasi tomonidan yangi o‘quv dasturlar, xalqaro seminar va treninglar tashkil etilmoqda. Bunda xodimlarga zamonaviy moliyaviy monitoring,

huquqiy tahlil, korrupsiyaga qarshi kurash va xalqaro hisob standartlari bo'yicha bilimlar berilmoqda.

Bojxona qo'mitasining moliyaviy nazoratdagi yana bir strategik yo'nalishi — bu ochiqlik va jamoatchilik nazoratini kuchaytirishdir. Bugungi kunda barcha bojxona statistikasi, to'lov stavkalari, tovar qiymatlari ochiq e'lon qilinadi. Bu shaffoflik biznes subyektlari o'rtasida ishonchni mustahkamlaydi va noqonuniy iqtisodiy faoliyatlarning oldini oladi.

Zamonaviy islohotlar sharoitida Bojxona qo'mitasining moliyaviy nazoratdagi roli nafaqat davlat byudjetini to'ldirish bilan, balki mamlakat iqtisodiy mustaqilligini ta'minlash bilan ham bevosita bog'liq. Har bir bojxona posti orqali o'tgan tovar va xizmatlar nazorati natijasida mamlakat ichki bozorini himoya qilish, iste'molchilar xavfsizligini ta'minlash va iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash imkoniyati oshadi. Umuman olganda, Bojxona qo'mitasining moliyaviy nazorat tizimida tutgan o'rni strategik ahamiyatga ega. U davlat manfaatlarini himoya qiluvchi, iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlovchi va qonuniy moliyaviy muhitni shakllantiruvchi markaziy institut sifatida faoliyat yuritadi. Bojxona organlari tomonidan amalga oshirilayotgan raqamli islohotlar, xalqaro hamkorlik va innovatsion nazorat tizimlari O'zbekiston iqtisodiy siyosatining moliyaviy barqarorligini mustahkamlashda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.

So'nggi yillarda mamlakatimizda bojxona tizimini modernizatsiya qilish, ochiqlik va shaffoflikni kuchaytirish, raqamli boshqaruv texnologiyalarini joriy etish borasida keng ko'lamli islohotlar olib borilmoqda. "Yagona bojxona oynasi" axborot tizimi, elektron deklaratsiya va masofaviy nazorat tizimlari bojxona faoliyatining samaradorligini oshirib, inson omiliga bog'liq xatoliklar va korrupsiyaviy xavflarni kamaytirishga xizmat qilmoqda.

Zamonaviy iqtisodiy islohotlar sharoitida Bojxona qo'mitasining moliyaviy nazoratdagi roli yanada ortib bormoqda. Chunki bojxona organlari tomonidan to'g'ri va samarali nazorat mexanizmlarini joriy etish davlat byudjetiga tushumlar hajmini

ko'paytiradi, soxta import-eksport operatsiyalarining oldini oladi hamda soliq va bojxona siyosatini uyg'un holda amalga oshirish imkonini yaratadi.

Bugungi kunda Bojxona qo'mitasi faoliyati nafaqat moliyaviy nazoratni kuchaytirish, balki biznes muhiti va xalqaro savdoni soddalashtirish bilan ham chambarchas bog'liq. Tadbirkorlik subyektlari uchun qulay bojxona muhitini yaratish, elektron hujjatlashtirish tizimini kengaytirish, bojxona to'lovlarini avtomatik hisoblash mexanizmini joriy etish orqali iqtisodiy jarayonlarda ochiqlik va samaradorlik ta'minlanmoqda.

Raqamli boshqaruvning joriy etilishi bojxona nazorati tizimini yangi bosqichga olib chiqdi. Masalan, avtomatlashtirilgan tahlil tizimlari yordamida xavfli operatsiyalarni tezda aniqlash, noqonuniy moliyaviy oqimlarning oldini olish va byudjetga yetkaziladigan zararlarni kamaytirish imkoniyati oshmoqda. Bu esa moliyaviy nazoratda Bojxona qo'mitasining texnologik va analitik salohiyatini mustahkamlaydi.

Shuningdek, xalqaro bojxona tashkilotlari bilan hamkorlikni kuchaytirish, xorijiy tajribani o'rganish va mahalliy sharoitga moslashtirish orqali bojxona tizimi moliyaviy nazorat sohasida global standartlarga moslashmoqda. Shu nuqtayi nazardan, bojxona nazoratining zamonaviy modeli nafaqat tovar aylanmasini, balki moliyaviy xavfsizlikni ham ta'minlashga qaratilgan kompleks tizim sifatida shakllanmoqda.

Xulosa:

O'zbekiston Respublikasi Bojxona qo'mitasi davlat moliyaviy nazorat tizimining ajralmas qismi bo'lib, u fiskal barqarorlik, iqtisodiy xavfsizlik va qonuniy iqtisodiy muhitni ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Zamonaviy axborot texnologiyalarining joriy etilishi, bojxona islohotlarining chuqurlashuvi va xalqaro hamkorlikning kengayishi natijasida bojxona tizimi davlat byudjeti daromadlarini oshirish hamda moliyaviy intizomni mustahkamlashda strategik ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli, Bojxona qo'mitasining faoliyatini yanada takomillashtirish, kadrlar malakasini oshirish, raqamli boshqaruvni kengaytirish va shaffoflikni

kuchaytirish moliyaviy nazorat samaradorligini oshirishning asosiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Bojxona kodeksi. – Toshkent, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Bojxona tizimini yanada isloh qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–105-sonli qarori, 2022-yil.
3. O‘zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo‘mitasi rasmiy veb-sayti – www.customs.uz
4. Karimov B. “Davlat moliyaviy nazorati tizimida bojxona organlarining roli.” – *Iqtisod va moliya*, 2023.
5. Jahon bojxona tashkiloti (WCO) hisobotlari va xalqaro tajriba tahlillari, 2024-yilgi nashrlar.